

„Miénk a fény, mit lelkünkbe fogadunk...”

CSENDER LEVENTE

„Egészen komédiának tűnik az élet, ha így visszafelé tekintünk: s ha előre, akkor csupa reménység, a jelenben pedig játék.”

A hazatérés mindig számvetés. A két haza találkozása: egy, az emlékezetben élő, és a visszatéréskor talált haza, mely jó gyűjtőpontja lehet egy történetnek. E két haza találkozásából bomlik ki a *Szülföldem*, mely „egyszerre napló, útleírás, szociográfia, személyes sorsértelmezés. Igazában azonban számvetés a magyarság múltjával, jelenével és jövőjével.”¹

1938-at írunk. Már három éve készül Tamási egy hazai útleírásra, amikor egy tavaszi napon megérkezik az Alexandru Vaida Voievod volt miniszterelnök által kijárt, egész Románia területére érvényes első osztályú vasúti szabadjegy. Ezután már nincs indok, ami miatt tovább halaszthatná a hazautazást Kolozsvárról. Haza, a szülőföldre, Farkaslakára. Fejében már kész egy leendő könyv koncepciója, „egy székelyföldi leírást szeretnék csinálni a Székelyek mai életéről és az új Székelyföldről általában... Persze, ebbe a munkába bele szeretnék sűríteni mindent, amit ezen kívül is tudok a székelyekről magamon keresztül is. Úgy akarom beállítani az egészet, mintha egy angol jönne oda. Kívülről nézni, emberről, földről, tájról jelentést készíteni, elsősorban a magyarság számára, de tovább menve, a világ számára is.”²

A távolság alig kétszáz kilométer Kolozsvár és Farkaslaka közt, de az út, amit az elbeszélőnek meg kell tennie, nem a síneken mérhető kilométerről szól. Talán azért volt annyira nehéz elindulni. Mindjárt, ahogy Kolozsváron felszáll az első osztályra, szembetalálja magát a többségi nemzet három tagjával, akikről mókás leírást ad: „egy őrnagy ül velem szemben, olcsó füzetes regényt olvas, románul. Még nem láttam olcsó füzetes regényt románul, s ezen csodálkozni tudok. Egy szóke ötvenes úr üldögél mel-

Tamási Áron 1938-ban (Petőfi Irodalmi Múzeum, fotó: Lengyel Lajos)

lettem is, de ez már ideges természetű. Minden elképzelhető román újságot megvásárolt magának, rakásban fekszenek mellette jobbról. Váltogatja őket, de egyikben sem telik kedve. Szemben vele hatalmas román pap üldögél. Egészségesnek látszik nagyon, fénylik a szakálla is, ami nagy és dús. Erdélyi román lapot olvas, ami négy oldalas mindössze, de a pap apróra vette, és semmit ki nem hagyna belőle. Istenem, gondolom, milyen is az élet: ennek a papnak négy oldala van, mégis elégedettebb, mint az a másik, akinek legalább ötven nagy oldala van.” Ott ülnek egy kupében egymással szemben. Első osztályon. Többség és kisebbség. Három román értelmiségivel szemben egy magyar értelmiségi, aki azon vívódik magában, hogy elő merje-e venni a zsebében lapuló pesti és a „nálunk való magyar” újságait, hogy azzal megbontsa „a nagy nemzeti összhangot”. Önmaga meggyőzésébe kezd, egészen messziről közelít, a történelem felől: „Igen, Erdély földje ez, s te is erdélyi vagy. Nem jövevény, aki sóval, s arannyal kalmárkodni jött volna ide. A nép, melyből származol, már itt volt ezer esztendővel ezelőtt. S ha igazuk van a tudósoknak, hogy avarok maradványai a székelyek, akkor itt volt azelőtt is. Nemzetiséged sem habozott soha, hogy más országnak jobb földjét kívánta volna lakóhelyül, hanem ezt védte tatárral,

némekkel és muszkával szemben. S most ingerülten néznek mindenütt reád, ha nyelveden szólasz ezen a földön, s még úgy jársz a legjobban, ha nem válaszolnak. Jól teszed, ha titkolod, hogy magyar vagy, mert pusztá téved kellemetlen és izgalmas idéz fel. Ezt látod és érzed immár huszadik éve, lélek és test néha már fáradt... ne zizeg ilyenkor, hanem maradj észrevétlen.”³

Így elmélkedik a vonat folyosójára kilépve, de mindjárt el is szégyelli magát a megalkuvó magatartásért, hogy az életosztón győzelmével magyarozza a gyáva-ságát. A probléma egy lehetséges megoldása előre tekintve, hogy ha egyszer majd a szellem győz az ösztönök fölött, akkor talán megszűnik a nyelvi elnyomás is, „akkor még inkább szabadságot adnak a te nyelvednek és más nyelvének”. A saját életéből merít reményt, hogy önmagát jobb belátásra bírja: „S emlékezzél csak vissza, amikor Amerikában voltál, ott beszélhettél, ahogy tudtál, s ahogy akartál, iskolát állíthattál volna fel, amilyen tetszett, és a hivatalból nem dobtak ki, amiért nem tudtál jól angolul, hanem éppen felvettek, hogy legyen, aki a magyarokkal magyarul beszéljen.” Aztán önmaga ostorozásába kezd: „Vagy már annyira elcsüggedtél, hogy Makkai Sándorral tartasz, aki sok vívódás után arra jött rá, hogy kisebbségnek lenni lehetetlen, s hogy erre az életformára nincsen

megoldás.” S mint ahogy Makkai *Nem lehet* cikkére érkezett a válasz Reményik Sándortól a *Lehet, mert kell*, Tamásinak is jön a válasz belülről. Lehet, mert kell. A meggyőzés sikeres. Bemegy a kupéba és előveszi a magyar újságokat, s lám: nem történik semmi különös a diszkrét elforduláson kívül.

Segesváron mégis megkönnyebbülve száll le, s aztán egy kis intermezzóval át az udvarhelyi vonatra, ahol átmegy a másod-, majd harmadosztályra, hogy megmártózzon a hazai beszédben. Az nem is baj, mert eltávolodott a hazai beszélt nyelvtől, és vissza kell rázódnia, hogy az élcelődéseket megértse. Udvarhelyen szállodába megy, kell egy nap, amit az emlékeivel tölt az „anyavárosban”, ahol a gimnáziumi éveit töltötte. Eleve úgy volt időzítve az utazás, hogy legyen egy napja egykori iskolavárosában visszautazni a gyerekkorba. Még nem akar a családtagjaival találkozni, még nem akar belekeveredni a jelenbe, míg a múltban „meg nem járja magát”. Az emlékek társaságában sétáljon végig a Kossuthon, idézze fel Szabó Dezső piros nyakkendő alakját, a ledöntött Vasszékely szobor talapatáról a Vasszékelyt. Az elbeszélő múltidézése ahhoz is kell, hogy az olvasó jobban megértse az elbeszélő jelenét, legyen viszonyítási pontja. Ebből a múltidézésből tudjuk meg, hogy az elbeszélő próbálkozott már korábban is a hazatéréssel,

Képeslap Székelyudvarhelyről (Zempléni Múzeum, Szerencs)

miután visszatért Amerikából 1926-ban, de akkor a csendőrség egy éjszakára bezárta a fogdába, és másnap visszaküldte Kolozsvárra, hogy ne koslasson otthon, hanem menjen vissza az Ellenzékhez dolgozni.

Mikor másnap Gáspár, a testvére megérkezik szekérral érte a vasútállomásra, akkor érkezik meg ő is valójában (a kis állomáson felszáll a vonatra, hogy a játék hitelesebb legyen), s a visszafogott örömnünnep után közösen elszekerezhetnek Farkaslakára, hogy saját kis közösségébe megérkezve végre belekezdhessen a látélet felvételébe: „hazajött a szellem..., hogy kitisztítsa bölcsőjét.” Megáll: „egyetlen szilárd és tömör középpont vagyok, gondolkozó és ítélő egyén ebben a természeti világban.”⁴

Sipos Lajos a *Szülőföldem* 2015-ös kiadásának bevezető tanulmányában rámutat, hogy az elbeszélő három szinten éli meg az utazás, a megérkezés és az elutazás idejét: az egyéni emlékek szintjén, a falu szociografikus rendjének leírása szintjén és morális-szakraális szinten.

A történet már útközben nagyon bensőségessé válik. Ágnessel, a középső húgával való nehézkesen induló társalgása elkezd a jelent boncolgatni. Ott van az olvasó is egészen közel. Velük ül a szekéren. Megismerjük az elbeszélő lánytestvérét, Ágnest, öccsét, Gáspárt, ahogy kaptatnak Farkaslaka felé. Később az édesanyját, a gyerekeket, rokonokat.

A könyvben a szociográfiai szint a legjobban kifejtett szint. Ebből tudjuk meg, hogy a faluból legalább százan mentek el dolgozni máshová, álltak be portásnak, cselédnek Bukarestbe vagy tűntek el nyomtalanul. Az otthon maradt férfiak dolgoznak az erdőben, de alig keresnek annyit, hogy saját maguknak elég legyen. Szamba veszi a családtagokat az újszülöttől a haldoklóig. Megtudjuk, hogy a kívülről jövő óriási és tartós nyomás megtette hatását. A pap és a bíró összevesztett, ezért nem lett felekezeti, és lett román az iskola, noha a gyerekek a nevüket is alig tudják leírni. Az elemi létezés a legfőbb kérdés. Móricz szegényember-novelláit idézi, amikor arról beszélnek, hogy mennyi húst esznek a farkaslakiak. Az elbeszélő arra jut, hogy a szegénység és nehézségek ellenére a székelyek szeretik az életet, vagyis, ahogy mondják, a halálhoz „mód kell”. Nem tudnak egyetlen esetet se mondani, hogy valaki magától eldobta volna az életet. Amit mással nem lehet, viccel ütik el. Az elbeszélőnek erőfeszítésébe kerül a szövegek megértése,

hiszen azzal, hogy elment a sajátjai közül, kiesett az élő folklórból, nem része a mindennapoknak. Az elbeszélőnek igazi mély és egyértelmű kapcsolata a természettel van. A természet tökéletességével szemben áll a nyelv tökéletlenségével. Mikor kimegy, hogy „megjárja magát”, a következőn elmélkedik: „Ilyen az is, amikor évekig küszködik, hogy a könyvekben megteremtse egy világot. De ahogy akarná, és ahogy szeretné, sehogyan se sikerül. S akkor eljön egy tájra és beszél emberekkel, nézi a házakat, a földhajlatait és a fény bujkálását azok felett, orrában érzi illatát a földnek, minnek sarát a kezén és a lábán hordozta valamikor, s porát az arcán: igen, eljön erre a tájra, és akkor betelve látja, hogy amit nem tudott megteremtteni, itt van az isteni mű.”⁵ Ez a kis részlet mindent elmond a két teremtett világról: az érzékelhető és a nyelv által konstruált világról, valamint az író sziszifuszi küzdelméről, ahogyan a nyelvvilágot próbál teremteni.

A négy fejezet közül az utolsó címe – *Itt élned, halnod kell* – idézi Vörösmarty Szózatának utolsó sorát. Ebben a részben már fajsúlyosan van jelen a halál. Kétféle attitűddel találkozunk, ami a halál és az élők viszonyát illeti. Az első: a bíró anyjának, Zsuzsinak a temetése komédiába hajlik. Meg kell adni a módját, nem lehet fenyőfa koporsóban elföldelni; mégiscsak bíró a fia. A közösség nyomására elmegy a bíró Udvarhelyre, s hozat cserefa koporsót, amit körberaknak sósperccel, fogad egy öltöztetőt is a városban, mert nincs már öltöztető a faluban, a farkaslakiak inkább előre beöltöztönek, s akkor mellőzhető az öltöztető. Igen ám, de a fogadott öltöztető elszunyókál, meg két virrasztó öregasszony is lefekszik oda a lócára, de az egyik nagy döntéssel leesik, azt hiszi az öltöztető, hogy feltámadt a halott, és ész nélkül menekül ki a tornácra. A virrasztóknak abba kell hagyniuk halottas énekeiket, mert egyre inkább nótázásba hajlanak, előkerül a kártya is, és a vaskosabb tréfák, s olyan jól érzik magukat, hogy a bíró anyját el se akarják temetni. „Reggel levisszük a pincébe, este felhozzuk” – mondják. Nem számít, ki halt meg, csak jó tora legyen, szokták mondani Székelyföldön, s ez a társaság ezt meg is valósította maradéktalanul. Ezzel nem a halotton gúnyolódnak, hanem megadva a végtiszteességet, az életre szavaznak, s örülnek, hogy van apópjája az összejvetelnek.

Van egy komolyabb találkozás is az elmúlással: az elbeszélő elutazás előtti

Vasszékely, szobor, tervezte: Erdélyi István, 1917, Székelyudvarhely

utolsó útja, mely az apja sírjához vezet a temetőbe. De itt már inkább az emlékedettség, az ősök tisztelete szólal meg, és az a bizalom, hogy egyszer ő is ott fog nyugodni. „Miénk a fény, mit lelkünkbe fogadunk, s a föld, melyen élünk és meghalunk” – hangzik a befejező mondat.

A magamfajta kíváncsora, de hazajárogató székelynek fontos könyv a *Szülőföldem*. Összehasonlítás alap, hogy mi változott ahhoz képest, amit Tamási megírt. Van, ami igen, van, ami nem. Például: „a román hivatalos közművelődés kultúrájának jelölte ki a tiszta Székelyföldet, mert égető és fontos feladatnak tartotta, hogy az ország eme részében fokozott irammal terjesszék a román kultúrát”⁶ – mit sem változott. Ez a politikailag korrekten és eufemisztikusan fogalmazott állítás ma is érvényes. Van, ami szerencsére nem: van még mindig, aki beáll a harcban elfáradtak, megtörték, kivándorlók helyére, aki előveszi a magyar újságot akkor is, ha azzal másokat „izgat”. Van, amiben ott tartunk, ahol száz éve: Udvarhelyen a Márton Áron téren ma újra áll a Vasszékely szobor, ami Tamási gyerekkorában állt (1917-ben állították fel, a bevonuló románok lebontották, 2000-ben újra felállították), de ezt mégis sikernek kell elkönyvelnünk.

1 SIPOS Lajos: *Tamási Áron*, Elektra Kiadóház, 2006, 108.

2 TAMÁSI Áron: *Emberi szavak, beszélgetések, vallomások, naplójegyzetek*, Palatinus, 2003, 58.

3 TAMÁSI Áron: *Szülőföldem*, Helikon, 2015, 30.

4 *Uo.*, 131.

5 *Uo.*, 130.

6 *Uo.*, 50.